

DÖVİZ TAHDİDATI KALDIRILABİLİR Mİ? (*)

Yazan : Prof. Dr. Emil KUNG

Kısaltarak çeviren : As. Dr. Avni ZARAKOLU

İçindekiler: I — Döviz tahdidatının devamındaki sebepler. II — Tediye muvazeneleri açık olan memleketlerin döviz tahdidatından vazgeçmek istememelerin sebepleri. III — Döviz tahdidini kaldırmak için çareler ve bu çarelerin tatbikindeki güçlükler. IV — Döviz tahdidatının kaldırılmasında muvaffakiyet şansı: 1 — irai ve iptidai madde memleketlerinde; 2 — Garbi Avrupa yumuşak para memleketlerinde; 3 — Katı para memleketlerinde şartlar.

İlmi doktrinler döviz tahdidatının hürriyeti tahdit ettiğini ve iktisadi bünyeyi değiştirdiğini iddia etmektedirler. Devlet adamları, serbest bir Dünya iktisat nizamının, bu günkü kontrole tabi sisteme müraaceh olduğunu itiraf eder dururlar. Bretton Woods anlaşması ve Dünya Ticaret Şartı ile döviz tahdidinin istisnai bir durum olduğu ve kaldırılması lâzım geldiği kabul edilmiştir. Fakat tatbikatta milletler arası tediye münasebetleri sıkı kontrole tabidir.

İdeal ile gerçek arasındaki bu büyük ayrılık nasıl izah edilebilir? Nasıl oluyorda ikinci Dünya harbinden sonra bu tahdidat devam ediyor? Niçin bu manialar ortadan kaldırılamamaktadır? Beynelmilel tediyeler de devlet müdahalesini bertaraf etmek için ne gibi vasitalara malik bulunuyoruz? Döviz tahdidatı kaldırılabilir mi? İşte bu suallerin cevabı bu araştırmanın mevzuudur.

I. Döviz tahdidatının devamındaki sebepler :

Bidayette geçici bir tedbir olarak konulan döviz tahdidinin devamındaki sebepleri anlyabilmek için evvelâ bu sistemin kabulündeki âmilleri hatırlamak lâzımdır. Bu hususta en mühim sebep sermayenin dış memleketlere kaçmasına mani olmak arzusudur.

Bilindiği gibi, 1929/30 krizinde alacaklı memleketler Orta ve Şariki Avrupa memleketlerindeki alacaklarını geri istediler. Bu memleketlerin millî sermayelerinin de dışarıya kaçmak tehlikesi vardı. Buna rağmen

(*) Yazının ash: Abschaffung der Devisenzwangswirtschaft ? in: Wirtwirtschaftliches Archiv, Band 64, Heft 1.

men, önceleri gerekli sermaye transferi serbest piyasa kaidelerine göre ceryan etti. Bilhassa borçlu memleketler ithalatlarından fazla ihracatta buldukları müddetçe bu mümkün idi. Fakat sonraları döviz talebi o kadar ziyadeleştiki bunları yerine getirmek mümkün olamadı. Tediye bilânçosunu otomatik olarak muvazeneye sokan mekanizma bu talepler karşısında işleyebilecek durumda değildi. Alacaklı memleketler gümrüklerini artırmak, ithalatlarını kontenjane tabi tutmak suretiyle borçlu memleketlerin borçlarını, mal ile itfa etmelerine mani olmak istiyorlardı. Esasen krizin tesiriyle alacaklı memleketlerin ithalatları azalmıştı.

Bu durum karşısında borçlu memleketler transfer moratoryumunu vazederek zorunda kaldılar. Sonra da millî paranın ecnebi paraya serbestçe tahvili men edilmek suretiyle döviz kontrolü vazedildi. Çift taraflı tediye sistemine gidildi. Beynenmilel tediye vasıtaları, ihracattan elde edildikleri nisbette sarfedilebiliyordu. Bu şekilde tediye bilânçosunun tevzine muvaffak olunabilmiş ve millî para ihtiyatlarının dış memleketlere akmasının önü alınabilmiştir.

Fakat Dünya ekonomik krizinin sebep olduğu döviz tahdidati kriz zail olduktan sonra da devam etmiştir. Bunun sebebini; müdahaleci bir iktisat nizamına girdikten sonra, kendi kendine işliyen otomatik bir muvazeneye dönmekteki güçlükte aramak lâzımdır. Beynenmilel iktisadî münasebetlerdeki müdahaleyi kaldırmak için her şeyden evvel kambiyo rayiçlerinin düzeltilmesi lâzımdır. Döviz tahdidati ise kambiyo kurlarını sabit tutar, sermaye ihracına mani olur ve para ihtiyatlarının erimesini önler.

İkinci Dünya harbi sırasında döviz kontrolü Dünyanın bütün memleketlerine sirayet etti. Dövizlerin bir elden tevzii ithalatın harp maksatlarına uygun bir şekilde yapılmasını temin ediyordu. Kambiyo kurlarının sabit tutulması ise harp finansmanını ve fiyat istikrarı politikasını kolaylaştırıyordu. Nihayet sermaye çıkışının önüne geçilmesi, millî vesanüdü koruma ve devlete varidat kaynağı temin etmek bakımından arzu edilen bir tedbirdi.

Bu izahattan döviz tahdidatının harpte bulunan memleketler için doğru bir yol olduğu söylenebilir. Fakat harp biteli uzun zaman geçmiştir. Bu bakımdan döviz tahdidatının devamında amil olan sebepler sorulabilir: Bunların başında sermayenin dışarıya kaçması ve para ihtiyatlarının azalması korkusu zikredilebilir. Millî para değerinin düşmesi ihtimali, siyasî huzursuzluk, sosyal kargaşalık, servete el konması, yüksek vergiye tabi tutulması endişesi sermaye ihracı temayülünü arttırmaktadır. Bu ise para ihtiyatlarının azalması bakımından tehlikelidir.

Bunlara tediye bilançosu aksamalarını ilâve etmek lâzımdır. Harp sonunda istihsal ve ihracaat kabiliyetinin düşmesine mukabil ithalat talebi artmıştır. Ecnebi memleketlerdeki yatırımlardan ve deniz nakliyatından hasıl olan görünmeyen döviz gelirlerinin azalmasına mukabil, harpte alınan borçların faiz ve itfaları mühim yekûn tutmaktadır. Saniyen Dünya iktisadı parçalanmıştır (desintégation). Eskiden Amerika Birleşik Devletlerinin deniz aşırı iptidai madde memleketlerine ödedikleri dolarlar, bu memleketlere karşı ihracat fazlası kaydeden Avrupa memleketlerine akıyordu. Buda Avrupanın dolar açığını kapamaya kâfi geliyordu.

Nihayet yeni iktisat politikaları icabı millî gelirin fazla şişirilmesi ithalat talebini çoğaltmaya, ihracatı daraltmaya saik olmaktadır. Bu durum karşısında kambiyo kurlarının istikrarı, ancak döviz tevziini tahdit etmek suretiyle temin edilebilir. Döviz tahdidini kullanan memleketlerin sayısı çoğaldıkça tediye meselesinin halli de o derece güçleşmektedir.

II. Tediye muvazenesi açık olan ; memleketlerin döviz tahdidatından vaz geçmek istememelerinin sebepleri :

Sermaye çıkışından sarfınazar, harbi takip eden intikal devresinde döviz tahdidatına devam edilmesi mazur görülebilir. Harpte husule gelen millî servet kaybı verimi ehemmiyetli bir surette düşürmüştür. Maddî istihsal vasıtaları azaldığından eski hasılayı elde etmek için daha fazla çalışmak mecburiyeti vardır. Sermaye ihtiyacının kapatılması, millî istihsal ve produktivitenin artması için fazla çalışmak, az istihlâk etmek mecburiyeti vardır. Dış memleketlerdeki yatırımlardan akan gelirler azalmıştır. Bundan dolayı aynı derecede bir ithalat için dışarıya şiradiye kadar olandan daha fazla mal vermek lâzımdır.

Bu hal piyasanın emrettiği şekil ve tarzda yürütülebilir mi? Yoksa muayyen bir intikal devresi için devlet müdahalesi zaruri midir? Devlet müdahalesini icabettiren sebepler vardır. Bunun için katı para memleketlerine yapılan ihracatın teşviki meselesini tetkik etmek kâfidir. Mezkûr ihracatı artırmak için mevcut istihsal branşlarının faaliyetlerine devam etmek kâfi değildir. Yeni ve ihracata müsait faaliyetler meydana getirmek lâzımdır. Fakat bu senelere muhtaçtır ve ümid edilen döviz artışı kısa zamanda meydana gelmez. Mevcut teşebbüslerin kapasitelerinin artırılması da yeni sermaye yatırımını icabettirir. Yatırılan sermayeden verim elde edilmesi ise uzun zamana mütevekkiftir. Hatta bu zaman zarfında muhtemel olarak istihsal mallarının ithali artabilir ve döviz açığı ziyadeleşebilir. Bundan başka yabancı pazarlara yeni bir

malın sürümü, uygun bir satış organizasyonunun kurulması ve reklâm yapması ile mümkündür. Bu ise yine zamana mütevekkiftir. Ve büyük masrafları icabettirir.

Yeni sermaye yatırımları, otofinansman yolu ile temin edilemediği takdirde, harpten fakir düşmüş, vergi yükünün ağır, tasarruf arzusunun az bulunduğu memleketlerde bu sermayeyi temin etmek güçtür.

İç piyasa için çalışan sanayi şubelerinden ihraç için çalışan sanayi şubelerine bir kayma halinde ise, işçilerin yer ve meslek değiştirmelerindeki güçlüklerle karşılaşılır. Yeni ve eski sanayi branşlarındaki ücret farkı, ancak genç işçilere tesirini gösterir. İntibak çabuk olmaz. Böyle bir durum bu günkü hal ve şerait içinde endişe vericidir. Mukabil tedbirlere sebebiyet verebilir. İhracatı artırmak maksadiyle yapılan devalüasyonlar da reel ücreti düşürür. Buda sosyal ve politik mukavemetle karşılaşır.

Bütün bu sebeplerden dolayı, büyük çapta bir bünye bozukluğu halinde piyasa mekanizması uyarınca intibak uzun sürer ve büyük fedakârlığı icabettirir. İktisadî muvazenenin büyük çapta ihlali halinde piyasa mekanizmasının tesiri mutlak değildir. Zamanımızdaki aksamalar bu nevidendir ve sosyal adalet mülâhazası intibakın uzamasına saik olmaktadır.

Tediye bilânçolarındaki büyük aksamalara mukabil, muvazenesizliğe maruz memleketler 19 cu asırda olduğu gibi kâfi derecede beynelmilel tediye vasıtalarına ve ecnebi memleketlerde likit matlubat ihtiyaçlarına sahip değildirler. Kaldı ki eskiden, büyük çapta mevduatın toplandığı Londra para piyasasından bol bol borç almak imkânı mevcuttu. Gerçi bu çare o zaman geçici bir çare idi. Bugünkü beynelmilel para fonunun gayesi de budur. Fakat bu müessesenin yardım imkânları mahduttur.

İntibakın gerektirdiği fedakârlıklar, çok büyük olsa bile, bunu tebealarına taşıttıran memleketler vardır. Bu memleketler tebealarının hayat seviyelerinin düşürülmesi pahasına enfilasyonla kalkınmalarını çabuklaştırmak istiyorlar. Fakat bu ancak otokratik bir devlet idaresinde mümkündür. Böyle bir idarede ise ferdin saadeti mevzubahs değildir. Ve tediye bilânçosu, refah bakımından neticesi ne olursa olsun tevzin edilmektedir. Bununla beraber, burda da bu ameliye sert bir döviz müdahaleciliği sayesinde muvaffak olabilmektedir.

Döviz tahdidatının muvazenesizliği hafifleten tesirlerine rağmen, intibakı uzattığı da bir vakiadır. Buna şu vakiada büyük çapta müessir olmaktadır: Garp demokrasilerinde gereken fedakârlığı bir tarafa yüklemek güçtür. Bu bilhassa işçi zümresi için varittir. Son zamanlarda

garp insanının bütün sosyolojik tekâmülü maneviyattan maddiyata dönme vakıası ile izah olunabilir. Ona göre hadiseler, şarkın atamadığı bir fatalizmle kadere bağlanmayup, artan bir şekilde insanın yapıcı iradesi ile sevk ve idare edilmelidir. Bu görüş tarzında tabii ilimlerdeki inkişafın büyük rolü olmuştur. Teknik düşünce tarzı sosyal ve iktisadî vakıalara da nakledilmektedir.

Hakikî vaziyetin istihlâki biraz daha kısmayı icabettirmesine rağmen mütemadiyen ücretlerin yükseltilmesinin talep edilmesi, ancak bu noktayı nazara dayanarak izah edilebilir. Çok kıymetli iş günlerinin kaybına sebep olan ve diğer iktisat branşlarına ezici tesir yapan grevler, zamanımızdaki tesanüd tanımıyan zümre hakimiyeti gayretlerinin neticesidir. İş yerini terk etmek umumî iktisadî bağ ve zaruretleri tanımamanın bir delilidir.

Kapitalist iş bölümü ve bilhassa piyasa ekonomisi müşahede ve tetkiki güç bir varlıktır. Bu varlığın hareket kaideleri basit bir insan muhakemesi ile anlaşılabilir. İşçilerde mevcut sisteme karşı ekseriya atavist bir mücadele fikri vardır: Onlara göre umumî iktisada hiç bir zarar iras olunmadan kapitalistler istenildiği gibi tardedilebilir ve bütün mükellefiyetler teşebbüsün kârına tevcih edilebilir.

Bu görüşte neticesi çok ağır bir hayalin hakim olduğu gerçektir. Fakat bir musibet bin nasihatten evladır. Sulh zamanında döviz tahdidatının devamı ve bu günkü vergi mekanizması kâfi birer ders olmalıdır. Bir taraftan devlet müdahaleye devam ederken, diğer taraftan halka feragat tavsiye etmek kolay değildir. Çünkü halk her şeyi devletten beklemeğe alıştırılmaktadır. Husule gelen fakirleşmenin yükünü kimse üzerine almak istememektedir. Bu hale göre Amerikalılar açıkları kapamayı ilanihaye üzerlerine, almadıkça, tediye bilânçolarının gayri mütevizin durumu devam edecektir.

Döviz tahdidatı ithalatı kısar, fakat ihracatı artırmaz. Halbuki ihracatın çoğalması, tediye bilânçosu açık olan memleketlerin serbest tediye nizamına geçmeleri için ilk şarttır. Tediye bilânçosunun tevazünü için ne gibi vasıtalar mevcuttur? Şimdi bunu görelim.

III. Döviz tahdidini kaldırmak için çareler ve bu çarelerin tatbikindeki güçlükler :

Döviz tahdidini kaldırmak için her şeyden evvel tediye bilânçosunun katı para memleketlerine karşı mütevizin olması lâzımdır. Ancak bu takdirde sadece geçici aksamalar için muayyen bir döviz ihtiyatına

lüzum kalır. Bu durumun elde edilmesi, tediye bilançosunun aktif bakiye bırakması, görünen ve görünmeyen ihracatın artırılması ile kabildir. Fakat aktif bakiye, denildiği gibi, evleviyetle altın ve altına kabili tahvil döviz verebilen katı para memleketlerine karşı elde edilmelidir.

Bu gayeye nasıl ulaşılabilir Her şeyden evvel ihracat mallarının maliyetinin düşürülmesi lâzımdır. Bu ise bilhassa döviz tahdidatı bulunan memleketler için muhtelif sebeplerden dolayı pek kolay değildir. Devlet müdahalesi ne derece geniş olursa olsun, ihracatçılar için dış pazarlarda istedikleri fiyatı dikte ettirmek imkânı yoktur. Bir defa, millî gelirin sunî olarak şişirilmesi yüzünden iç sürümün artmasına mukabil, döviz tevdi mecburiyeti karşısında ihracaat az cezbedicidir ve ticaretteki kırtasiyeciliğin tesiri ile 1930 dan sonra Almanyada görüldüğü gib "İhracat yorgunluğu" husule gelmektedir. Esasen tam çalışma prensibinin hakim olduğu yerde maliyet unsurlarının indirilmesi birinci derecede ehemmiyeti haiz değildir.

Piyasa kanunlarına göre ithalatın azaltılması için, millî gelirin daralması yani bir defilyasyon politikası hatıra gelebilir. Millî gelir azaldığı takdirde ithalata ve dövize talep azalacaktır. Fakat bu metod ret edilmekte ve siyasî bakımdan gayri mümkün görülmektedir. Millî gelirin daraltılmasına karşı şu delil de ileri sürülmektedir: İthalat giderleri bütün iktisadî giderlerin küçük bir kısmını teşkil etmektedir. Bu küçük kısma tesir yapmak için bütün giderleri kısmak doğru olmaz. Kaldığı böyle bir deflasyon politikası işsizliğe sebebiyet verir. Bu ise siyasî partilerin tam çalışma prensibine aykırıdır. Tam çalışma ucuz para politikası ile daha kolay temin edilir. Nihayet ithalat daralacağı kadar daralmıştır. İthalatı piyasa kanunlarına göre bu günkü seviyesinde tutmak bile, millî gelirin pek fazla kısılmasını icap ettirir. Bütün bu sebeplerden dolayı deflasyon politikası ender tatbik edilmektedir.

Diğer bir tedbirde kambiyo kurları ile oynamak suretiyle dış ticarete tesir etmektir. Hakikatte bu tedbir de gelir ve fiyatların düşürülmesinden başka bir şey değildir. Fakat bu düşme millî para ile değil, ecnebi para ile ifade edilen bir düşmedir. Deflasyona nazaran devalüasyonun yapılması daha kolaydır. Bretton Woods anlaşması da muayyen hadler ve şartlar dahilinde devalüasyona müsaade etmiştir.

Fakat devalüasyona karşı da, dış memleketlerle reel mübadele münasebetinin kötüleşmesinden dolayı itiraz edilmektedir. Zira bu suretle müsavi miktarda ihracat malları için daha az miktarda ithalat malı alınabilmektedir. İthalat mallarının fiyat yükselişinden, hattızatında güçlükle temin edilen fiyat ve ücret istikrarı tehlikeye girer. Yeni ücret ve fiyat

yükselme talepleri baş gösterir ve enfilasyon spiriline yol açılmış olur. Bundan dolayı enfilasyon tehlikesi bertaraf edilmedikçe, devalüasyona gitmek doğru olmaz. Ayrıca devalüasyondan beklenen gayenin tahakkuk edebilmesi için milli ihracat kabiliyetinin, ithalat edilen malların elâstikiyetinin nazarı itibare alınması lâzımdır.

Ihracatın artırılması himaye suretiyle de temin edilebilir. Fakat bu himaye dış memleketlere yapılmış bir hibe gibidir. Devlet maliyesi için bir yükür. Bundan sarfınazar, 1930 dan sonra bu usulün Almanya'daki tatbiki o kadar fena bir nam almıştır ki, Dünya Ticaret Şartı bu şekilde himayeyi ret etmiştir. Kaldığı ihracatın himayesi mukabil tedbirlere yol açabilir.

İthalatın azaltılmasına gelince, bu yalnız ithalatın lisansa tabi tutulmasıyla değil, gümrük tarifesi tedbirleri ile de temin edilebilir. Fakat geniş tarife artırmaları Amerika tarafından müdafaa edilen gümrükleri indirme amacına aykırıdır. Gümrük vasıtasıyla himaye gizli tutulamaz. Katı para memleketlerinin ayrı muameleye tabi tutulması kolayca anlaşılır.

Hülasâ tediye bilânçosu muvazenesi için kâfi vasıta mevcuttur. Fakat bunların tatbiki güçlüklerle maruzdur. Bu durum karşısında döviz tahdidatı yakın veya uzak bir gelecekte kaldırılabilir mi? Bunu muhtelif memleketler bakımından tetkik etmek lâzımdır.

IV. Döviz tahdidatının kaldırılmasında muvaffakiyet şansı :

1. Ziraat ve pitidai madde memleketlerinde:

Döviz tahdidatını kaldırılmadan önce, her memleketin konvertibiliteyi haiz asgari bir para ihtiyatına sahip olmasının gerektiğini yukarıda söyledik. Bunun derecesi tediye bilânçosunun durumuna bağlıdır. Gıda ve iptidai madde fiyatlarındaki büyük temevvüçler yüzünden, mazide tediye bilânçosu aksamaları, inkişaf etmemiş memleketlerde sınaî memleketlerine nazaran daha büyük ölçüde husule geliyordu. Bu memleketlerin beynemilel tediye kabiliyetini haiz fonları da azdı. İstikbalde bu hal değişebilir mi?

Fiyat düşmesi 1930 Dünya ekonomik krizindeki kadar kuvvetli olmayacağı söylenebilir. Dünya Ticaret Şartı'nda antrepo mallarına dair yapılan anlaşma ile en mühim iptidai madde fiyatlarının sabit kalmasına yardım edilmiştir. Kaldığı mazinin tecrübelerine dayanarak, bizzat inkişaf etmemiş memleketler, monokültür tarzındaki tek çepeli istihsalden, çok taraflı istihsale geçmeğe ve böylece hasat durumuna ve bir tek istihsal malının fiyat hareketine bağlı olmaktan kurtulmaya gayret et-

mektedirler. Vakıa kuruluş yeri faydası esasına dayanan ihtisaslaşmadan bu şekilde ayrılmak klâsiklerin mukayeseli masraflar nazariyesine uygun değildir. Fakat uzun bir zaman nazarı itibare alınacak olursa, konjonktürel inkişafta daha az bir emniyetsizlik daha büyük bir hasıla temin edebilir.

Fakat, istihsal bünyesinde meydana getirilmek istenilen çok tarafsızlık ve bilhassa sanayileşme ehemmiyetli sermaye yatırımlarına muhtaçtır. Buna mukabil dahili vasıtalar mahduttur. Tatmin edici olmuyan beslenmenin, sıhhi ve eğitim durumunun iyileştirilmesi, münakalenin inkişaf ettirilmesi, süratle çoğalan nüfus için çalışma imkân ve yerlerinin hazırlanması ilah. paraya mütevekkiftir. Plânlı ekonomi şeklindeki yatırımlar millî tasarrufu tamamen bel etmekte olup enflasyon temayüllü baş göstermektedir. Bu durum karşısında mevcut para ihtiyatlarının ithalatı finanse etmek için kullanılmasından uygun ne olabilir? Diğer taraftan bu likit vasıtalar millî gelirin gözle görünür bir hasıla getirmeyen kısımlarını teşkil ederler. Geri kalmış memleketlerde bunun faydası, sermayenin bol ve hayat seviyesinin yüksek bulunduğu eski sınıf memleketleri kadar taktir edilmemektedir. Bu hal zengin bir adamın, hayatın her türlü ahvaline karşı, fakir bir kimseye nazaran kassasında daha büyük bir meblağ bulundurmasına benzer.

Ziraat ve iptidai madde memleketlerinde, bu şekilde aktifler yerine reel ihtiyaca salih vasıtalara ehemmiyet verilmektedir. Yani millî gelir arttığı takdirde, bunun büyük kısmı ecnebi mallarına olan fazla talebi karşılamağa sarfedilmektedir. Zira bu memleketler kalitesi yüksek ve lüks eşyayı ve istihsal mallarını dışardan ithalata mecburdurlar. Diğer taraftan bu memleketlerde fazla yatırım yapılmakta olup, enflasyona gidilmektedir. Bu suretle millî gelirin kabartılması ise, ithalat mallarına talebi artırmaktadır. Halbuki ihracat aynı derecede artmaktadır.

Bu durumun istikbalde de devam edeceğini kabul edersek, ziraat ve iptidai madde memleketlerinde döviz tahdidatının kaldırılmasının ve serbest kambiyo kurlarına dönülmesinin güç olduğunu söyleyebiliriz. Geri kalmış memleketlerde piyasa ekonomisi idealine olan bağlılıkta o kadar büyük değildir. Bundan dolayı kolayca piyasa ekonomisine uymayan tedbirlere baş vurulmaktadır.

İkinci Dünya harbinden sonraki tecrübeler bu hipotezin doğruluğunu göstermiştir. Bu memleketler, harpten sonra ehemmiyetli denecek kadar altın ve dolar ihtiyatı teşkiline muvaffak olmuşlardı. İptidai madde fiyatları yüksekti, sürüm imkânları genişti. Bu itibarla harpte

elde edilen likit vasıtaların katı para memleketlerine akması için tediye bilânçosu açığı mevzu bahis değildi. Fakat bu memleketlerin ithalat malarına olan fazla ihtiyacı buna mani olmuştur. Ve harpte temin ettikleri para ihtiyatları süratle dışarıya akmıştır.

Netice olarak zirai ve iptidai madde memleketlerinde döviz tahdidatının uzun zaman muhafaza edileceği söylenebilir.

2. Garbi Avrupa yumuşak para memleketlerinde :

Burda, her şeyden evvel normal tediyeler üzerinde tahdidatın kaldırılması mevzu bahistir. Para ihtiyatları mevcudunun kâfi gelmeyeceği herhangi bir sermaye çıkışının serbest bırakılması düşünülemez. Fakat beynelmül sermaye hareketleri, sıkı kontrol edilmediği takdirde, alelade ticari muamelelerle de meydana gelebileceğinden, ticari muamelelerden mütevellit tediyelerin serbest bırakılması da hemen mümkün değildir. Eskiden olduğu gibi bu gün de tediye muvazenesinin otomatik mekanizması, büyük çapta sermaye çıkışını hazmedecek durumda değildir. 1930 ekonomi krizinde olduğu gibi bu gün de ağır aksamalar halinde kurtuluş yolunun döviz tahdidinde aranacağı tabiidir. Döviz tahdidatı, tediye bilânçosunun lehe çevrilmesi, para ihtiyatlarının artması ile müteradif olarak tedricen kaldırılabilir. Önce muvazeneyle engel olan maniaları ortadan kaldırmak lâzımdır. İstihsal ve ihracatın artırılması, ehemmiyetli sermaye yatırımları şart koşar. Bu ise güçlüklerle maruzdur. Diğer taraftan bu yatırımlar geliri artıracığından ithalat talebinin yükselmesine tesir eder. Bu memleketlerin durumu Dünya iktisadının bünyevi dağılmasıyla bir derece daha güçleşmiştir. Harpten önce Avrupa sınaî memleketleri ile Cenubî Şarki Asya memleketleri arasındaki dolar teminine yarayan üç köşeli münasebet bozulmuştur. Sermaye ziyaf, çalışma arzu ve kabiliyetinin düşmesi, yabancı ülkelerdeki yatırımlardan elde edilen döviz gelirlerinin azalması meselesinin hallini bir kat daha güçleştirmektedir. Bu yüzden garbi Avrupa memleketlerinde döviz tahdidatının kaldırılması da yakın bir gelecekte muhtemel görülmemektedir. Döviz tahdidatının kaldırılması her şeyden evvel bu memleketlerin katı para memleketlerine karşı tediye bilânçolarının aktif hale sokulmasına bağlıdır.

3. Katı para memleketlerindeki şartlar :

Garbi Avrupanın yumuşak para memleketleri ihtiyaçları bulunan konvertibiliteleri haiz döviz ihtiyatlarını katı para memleketlerinden elde edebilirler. Hiç şüphesizki bu dövizler, kısmen ziraaat ve iptidai madde memleketleri kanalı ile elde edilebilir. Dünya altınlarının yeniden

tevziine yarıyacak olan bu hususun temini, katı para memleketlerinin fazla ithal ederek tediyeye bilâncolarını pasif tutmaları ile mümkündür. Dünyanın diğer kısımlarının altın ve konvertibilitiyi haiz döviz fazlası temin etmesi için katı para memleketlerinin fazla giderde bulunması, az gelirle iktifa etmesi lâzımdır. Fakat onların dahili iktisatları bakımından bir deflasyon temayülünü ifade eden bu hal istihlal ve çalışmanın kısılmasına sebep olur. Diğer bir tabirle, katı para memleketleri serbest tediyeye nizamına dayanan bir Dünya iktisadı lehine restriktif bir intibaka teşebbüs etmek mecburiyetindedirler.

Yapılan devalüasyonların Amerikan ve İsviçreli müstahsiller için manası budur ve bu hareketin himayecilerin mukavemetini davet ettiği tabiidir.

Dış rekabetin artması halinde, ilk önce istihlal kuvvetlerinin az verimli bulunduğu marjinal istihlal şubeleri bertaraf edilecektir. Bundan başka esas itibariyle beynelmilel rekabet kabiliyeti az olan branşlar müteessir olacaklardır. Eğer burda serbest kalan istihlal vasıtaları, başka bir yerde normal istihlal faaliyetine katılmağa muvaffak olurlarsa, vasatı produktivite yükseleceği gibi, yumuşak para memleketlerinin borç ödemelerine imkân verilmiş olur. Dış memleketlerdeki alacaklardan vazgeçilmek veya gayri muayyen bir zaman için dondurulmak istenmiyorsa, onların transferi ancak bu şekilde yapılmalıdır. 1929 dan sonraki hadiseler bunun için ampirik bir misaldir. Fakat böyle bir intibakın kabulü hiç olmazsa geçici bir işsizliğe ve az veya çok sayıda münferit firmaların batmasına sebep olur. Bunu yürütmek de fevkalâde bir disipline muhtaçtır.

Harici tesirlerle meydana gelen bu daralma hareketi büyük ölçüde olursa mukabil tedbirlere sevk eder. Zarar gören istihlal şubelerine yardım edilir. Bu şekildeki himaye tedbirleri ise yumuşak para memleketlerinin ihracatını düşüreceğinden, beklenen intibaka mani olur ve altın çıkışını önler. Kaldığı katı para memleketlerinde milli gelirin fazla düşürülmesi, sürümü azaltır fiyatlar düşer ve yumuşak para memleketlerinin ihracattan temin ettikleri gelirin düşmesine sebep olur.

Bu hal 1949 yazında Amerikadaki konjoktürel gerileme neticesinde husule gelen dolar kıtlığı şeklinde kendisini göstermiştir.

Görülüyorki beynelmilel tediyeye münasebetlerinde serbestinin tekrar tesisi için mevcut manialar yalnız kambiyesi zayıf memleketlerde değil, bilâkis gittikçe çoğalan bir şekilde kambiyesi kuvvetli memleketlerde de mevcuttur. Yukarda zikredilen mülahazalara dayanarak, katı para memleketlerinde Dünya iktisadı lehine ithalat manialarının azaltılma-

sından sarfınazar, şimdiki gümrük resimlerinin muhafazası için mevcut siyasi güçlükler anlaşılabilir. Bu şartlar dahilinde borçlu memleketlerin, tediye bilâncolarını artifleştirmek için giriştikleri devalüasyon hareketlerinde çok düşük bir değer intihap etmeleri zaruridir. Fakat para dampingine dayanan böyle bir ihracat ofensifi halinde himayecilerin tazyikine mukavemet edilip edilmeyeceği şüphelidir.

Döviz tahdidatını kaldırmak için, ticarî muamele ve tediye bilânçosu yolu ile Dünya altunlarının yeniden taksimine muvaffak olunamadığı taktirde durum ne olacaktır? Bu taktirde yumuşak para memleketlerine lüzumlu döviz ihtiyatının kredi veya hibe yolu ile temin edilmesi lâzımdır. Fakat bununla Amerikalıların bütün iyi niyetlerine rağmen, daimi bir hal çaresi temin edilmiş sayılmaz. Elde edilen tediye vasıtaları, borç itfası, faiz tediyesi ve devrevi açıkların kapatılması için kullanılır. Bu halde dahi para konvertibilitesinin yeniden temini için tediye bilânçosunun aktif olması şarttır. Garbi Avrupa bu duruma yaklaşmıştır. Fakat diğer memleketlerin re muayyen bir zaman içiade aynı duruma gelip gelmeyecekleri ve bu memleketlerde de döviz tahdidatının kaldırılmasının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği şimdiden kestirilemez.